

Úmrtnosť a starnutie obyvateľstva Slovenska.

Prognóza budúceho vývoja v kontexte starobného dôchodkového systému.¹

Mortality and ageing of Slovak population.

Projection of future development in the context of the old-age pension system.

Branislav Šprocha²

Abstrakt:

V posledných dvoch desaťročiach sme svedkami dramatických zmien v charaktere reprodukčného správania. Jedným z jeho hlavných dôsledkov bude dynamizácia procesu starnutia, ktorý predstavuje jeden z najdôležitejších faktorov budúceho formovania a fungovania celej spoločnosti na Slovensku. Je to proces, ktorý je nezvratiteľný a ktorého dopady pocítime v podstate vo všetkých sférach. Cieľom príspevku je poukázať na najpravdepodobnejší vývoj populácie Slovenska do roku 2050 predovšetkým v spojitosti s populáciou osôb v dôchodkovom veku. Vzhľadom na skutočnosť, že starnutie bude v najbližších rokoch podmienené predovšetkým zmenami vo váhe starších osôb, detailnejšie sa zaoberáme najmä možným vývojom procesu úmrtnosti. Predlžovanie strednej dĺžky života spolu s posunom početných generácií z 50. a 70. rokov bude vytvárať značný tlak na udržateľnosť verejných financií vo viacerých oblastiach. Bližšie sa preto pozrieme na problematiku systému starobných dôchodkov, veku odchodu do dôchodku a počtu osôb v dôchodkovom veku v kontexte očakávaného najpravdepodobnejšieho populačného vývoja na Slovensku.

¹ Štúdiá vypracovaná v rámci riešenia projektu VEGA č. 2/0160/13 „Finančná stabilita a udržateľnosť hospodárskeho rastu“.

² RNDr. ŠPROCHA, Branislav, PhD. Prognostický ústav SAV, Šancová 56, 811 05 Bratislava, branislav.sprocha@gmail.com.

Kľúčové slová: úmrtnosť, starnutie, starobný dôchodkový systém, vek odchodu do dôchodku, populačná prognóza, Slovensko

Abstract:

The last two decades bring witnessed dramatic changes in the character of the reproductive behavior. One of the main consequences will be the acceleration of aging. This is one of the most important factors of future development and constitution of the society in Slovakia. It is an irreversible process with impacts all spheres of the society. The aim of this paper is to highlight the most probably development of Slovakia's population by 2050, especially in connection with a population in retirement age. Given the fact that aging will be in the next years in connection with particular changes in the weight of older persons, more detailed analysis is focused on the future development of mortality. Increased life expectancy, together with the shifts of numerous generations from 50 and 70 years will create significant pressure on the sustainability of public finances in several areas. Therefore we prepared detailed look at the issue of pensions, retirement age and the number of people in retirement age in the context of the most probably population development in Slovakia.

Key words: mortality, ageing, old-age pension system, retirement age, population forecast, Slovakia

Úvod

Celospoločenská transformácia na Slovensku v posledných dvoch desaťročiach dramaticky zasiahla viaceré oblasti jej fungovania a okrem iného nemalou mierou sa dotkla aj charakteru reprodukčného správania. Dynamika s akou sa mení reprodukčné správania a s ňou spojený kvantitatívno-kvalitatívny rozmer nemajú v histórii slovenskej populácie obdoby. Vzťah medzi spoločenskými zmenami a reprodukciou však nie je jednostranný, ale môžeme hovoriť o vzájomnom úzkom prepojení, keďže posuny v hlavných demografických procesoch sa následne významne odzrkadľujú a odzrkadlia aj na formovaní a celkovom fungovaní spoločnosti Slovenska v blízkej i vzdialenejšej budúcnosti. Preto budúci populačný vývoj bude predstaviť jeden z kľúčových faktorov ovplyvňujúcich stabilitu verejných financií a

udržateľný rast ekonomiky Slovenska v podmienkach globálnej ekonomiky. Už letmý pohľad napríklad na charakter vekovej štruktúry a jej zmeny v posledných dvoch desaťročiach dávajú tušiť, že v najbližších rokoch dôjde k dramatickému zvýšeniu starnutia populácie Slovenska. Práve populačné starnutie bude predstavovať jeden z najvýznamnejších procesov, ktoré už ovplyvňujú a budú ovplyvňovať charakter a celkové fungovanie slovenskej spoločnosti. Preto starnutie a ním podmienené ďalšie procesy môžeme zaradiť medzi najdôležitejšie krátko i dlhodobé faktory ovplyvňujúce nielen vývoj verejných financií, ale aj celkovej reálnej ekonomiky na Slovensku. Starnutie a budúci populačný vývoj preto predstavujú jeden z najvýznamnejších aspektov ovplyvňujúcich vyváženosť rozpočtového hospodárenia verejnej správy a stabilitu finančnej obsluhy ekonomiky v nadväznosti na makroekonomické determinanty udržateľného hospodárskeho rastu. Preto erudované predstavy o najpravdepodobnejšom budúcom vývoji spoločnosti na Slovensku predstavujú jeden z najdôležitejších nástrojov pri implementácii vhodných riešení vznikajúcej situácie. Pod pojmom riešenie si však nie je možné predstaviť len časovo ohraničenú často jednostranne zameranú reakciu na možnú vznikajúcu situáciu, ale malo by ísť o cielený empiricky podporený a zdôvodnený komplexne zameraný proces, ktorý by bol založený na dôkladnom plánovaní, včasnej implementácii vhodných a celospoločensky akceptovateľných opatrení, ktoré by zabezpečili jej vývoj v udržateľnom vývojovom smerovaní.

Úspešnosť akýchkoľvek krokov je však úzko spätá s kvalitnými informáciami. Tie musia nielen zreteľne a zmysluplne hodnotiť súčasný a predchádzajúci vývoj, ale predovšetkým sa zameriavať na čo možno najpravdepodobnejšie smerovanie sledovaného javu do budúcnosti. Aj preto do popredia vystupujú na Slovensku v mnohých aspektoch prehliadané a podceňované populačné prognózy. Dramatické a v mnohých smeroch neodvratiteľné zmeny v reprodukčnom správaní preto prispeli k zvýšenému celospoločenskému dopytu po tomto type informácií, ktoré navyše majú širokospektrálne využitie.

Otázkou však zostáva, či problémy a ich dopady, na ktoré už dlhšiu dobu poukazujú je možné ešte výraznejšie a celospoločensky prijateľnou formou zmierniť, alebo už sme ten najvhodnejší čas prepásli a počet a najmä závažnosť problémov, ktorým bude slovenská spoločnosť, verejné financie a vôbec celé hospodárstvo čeliť narastú do neúnosných rozmerov.

Cieľom príspevku je poukázať na niektoré najnovšie poznatky týkajúce sa budúceho vývoja reprodukčného správania na Slovensku, s tým spojeného kvantitatívno-kvalitatívneho

smerovania populácie s dôrazom na oblasti týkajúce sa zmien vo vekovom zložení a s prepojením na niektoré oblasti udržateľnosti verejných financií (napr. zdravotníctvo, dôchodkový systém). Pozornosť bude preto venovaná aj takým otázkam ako je zdravotný stav populácie Slovenska, jeho možnému budúcemu vývoju, počtu a štruktúre seniorov a potenciálnemu počtu rokov zostávajúcich na prežitie osobám vstupujúcim do dôchodkového veku. Pre tento účel sme využili niektoré upravené a nepublikované výsledky najnovšej prognózy obyvateľstva Slovenska vypracovanej kolektívom Bleha, Šprocha, Vaňo (2013)³, pričom za horizont bol stanovený rok 2050.

Predstavy o budúcom vývoji reprodukcie na Slovensku

Pod pojmom populačná prognóza chápeme takú výpoveď, ktorá hovorí o očakávanom a v čase vzniku prognózy najpravdepodobnejšom budúcom vývoji početnej veľkosti a štruktúry (vek a pohlavie) sledovanej populácie. Od ostatných druhov podobne zameraných výpovedí (napr. odhad, projekcia a pod.) sa prognóza odlišuje svojou nepodmienenosťou. Okrem toho je treba upozorniť, že je založená na vedeckom základe so snahou o maximálne priblíženie k realite budúceho vývoja (Kučera, 1998).

Kohorto-komponentný model, ktorý sa najčastejšie používa pri konštrukcii populačných prognóz pracuje celkovo s tromi vstupnými dimenziami. Ide o procesy: pôrodnosť (plodnosť), úmrtnosť a migrácia. Vzhľadom na ciele nášho príspevku sa budeme hlbšie venovať len úmrtnosti. Vyplýva to zo skutočnosti, že kohorty budúcich seniorov už v čase vzniku prognózy boli narodené, a preto ich početná veľkosť a štruktúra sú modifikované predovšetkým úmrtnosťou. Súčasne s tým hlbšia analýza úmrtnosti a jej predpokladaný vývoj umožňujú si vytvoriť aj predstavu o potenciálnom počte rokov, ktoré táto skupina osôb bude mať na dožitie v čase vstupu do seniorského veku (62 rokov). Pre úplnosť a najmä pre orientáciu čitateľa z pohľadu validity získaných výsledkov však predsa len v stručnosti zrekapitulujeme aj niektoré predpoklady budúceho smerovania plodnosti a migrácie.

Pri konštrukcii scenárov vývoja plodnosti bol použitý nielen tradične aplikovaný transverzálny pohľad, ale veľký priestor sme venovali aj generačnej analýze. Súčasne s tým sa prvýkrát na Slovensku aplikovala pri analýzach koncepcia transformácie plodnosti

³ V ďalšej časti textu budeme uvedenú prognózu označovať pod iniciálami prvých písmen autorov a roku vzniku prognózy – BŠV 2013.

odkladaním prostredníctvom komparácie s vybranou referenčnou kohortou, a to najmä s cieľom empiricky odhadnúť úroveň odkladania a rekuperácie v generáciách žien, ktoré najviac zasiahli zmeny v reprodukčnom správaní. Okrem toho sme týmto spôsobom získali aj predstavu nielen o medzigeneračnom rozsah odkladania, ale aj následnej rekuperácie a tým tiež o dynamike s akou dochádzalo k modifikácii predchádzajúceho reprodukčného modelu. Hlavným predpokladom budúceho vývoja plodnosti bol vzhľadom na získané výsledky nárast jej intenzity v úzkom súvisi s postupne sa ďalej prehĺbujúcou fázou rekuperácie. Vzhľadom na spomaľujúce sa medzigeneračné odkladanie predpokladáme, že v najbližších rokoch dôjde k stabilizácii nového modelu reprodukčného správania a celková úhrnná plodnosť preto bude závisieť výlučne od následného dobiehania odložených pôrodov. V prípade generácií z druhej polovice 70. a začiatku 80. rokov hovoríme o horizonte najbližších siedmich až desiatich rokov. V tomto období je tak možné očakávať hlavné zmeny (najmä nárast) v intenzite plodnosti na Slovensku. V strednom scenári vývoja plodnosti prognóza BŠV 2013 očakáva, že okrem prvých detí dôjde aj k čiastočnej rekuperácii u detí druhých poradií, aj keď nastavený zjavný príklon k jednodetnosti nebude s najväčšou pravdepodobnosťou zvrátený (pozri aj napr. Potančoková 2008, Šprocha 2013). Do roku 2020, kedy predpokladáme najvyšší nárast hodnôt úhrnnej plodnosti, by sa priemerný počet detí pripadajúcich na jednu ženu mohol zvýšiť zo súčasných 1,45 (rok 2011)⁴ na 1,53 dieťaťa. V ďalšom období sa predpokladá už len mierne zvyšovanie a v roku 2050 by tak úhrnná plodnosť podľa stredného variantu dosahovala niečo viac ako 1,6 dieťaťa na ženu. Okrem intenzity dôjde aj k ďalšej premene samotného charakteru plodnosti, pričom hlavnou tendenciou bude starnutie vekového profilu mier plodnosti (bližšie pozri Bleha, Šprocha, Vaňo, 2013, s. 8-22).

Migrácia vo všeobecnosti predstavuje značne vekovo a pohlavne selektívny proces s vyššou intenzitou najmä v mladšom produktívnom veku. S rastúcim vekom sa potom pravdepodobnosť, že osoba zmení svoje trvalé bydlisko (mimo územie SR) výrazne znižuje. Súčasne je potrebné povedať, že migrácia predstavuje najťažšie prognózovateľný komponent s vysokou mierou neistoty. Z generálneho pohľadu prognóza BŠV 2013 predpokladá kontinuálny nárast kladného migračného salda, pričom určujúcim faktorom bude rastúca migračná atraktivita Slovenska a s ňou spojené zvyšovanie objemu imigrácie. Do roku 2025

⁴ V roku 2012 došlo v metodike zisťovania narodených detí Štatistickým úradom SR k významnej zmene, ktorá sa odzrkadlila aj na hodnote úhrnnej plodnosti (výrazný prepad). Medzi živonarodené deti prestali byť zaraďované deti narodené v zahraničí matkám s trvalým pobytom na Slovensku. Preto sú hodnoty úhrnnej plodnosti z roku 2011 a 2012 metodicky nekompatibilné.

by sa objem migračného salda mohol dostať na úroveň 13 tis. osôb, pričom sa tiež predpokladá postupné zvyšovanie váhy žien na migrácii (bližšie pozri Bleha, Šprocha, Vaňo 2013, s. 43-56).

Ako sme uviedli vyššie, úmrtnosť bude jedným z hlavných faktorov pri formovaní budúcej populácie seniorov, pričom práve od intenzity úmrtnosti a jej vývoja bude závisieť počet potenciálnych rokov na dožitie osobe, ktorá dosiahne vek 62 rokov. Vzhľadom na avizované ciele je hlbšia analýza a predikcia úmrtnostných pomerov na Slovensku kľúčová, a preto jej budeme venovať v nasledujúcej časti príspevku osobitný priestor.

Analýza a prognóza vývoja úmrtnosti na Slovensku (do roku 2050)

Charakter procesu úmrtnosti ovplyvňuje veľké množstvo faktorov, ktoré je možné vo všeobecnosti rozdeliť do dvoch veľkých skupín: endogénne (vnútorné) a exogénne (vonkajšie) (pozri napr. Caselli, Vallin, Wunsch 2006). Do prvej sú zaradené predovšetkým geneticky podmienené a ťažko ovplyvniteľné predpoklady. Ak od nich budeme abstrahovať, každý jednotlivец už od narodenia je ovplyvňovaný celou škálou vonkajších faktorov (bližšie k ich klasifikácii pozri napr. Valkonen 2001), ktorých pôsobenie ovplyvňuje kvalitu zdravotného stavu a s tým tiež úzko súvisiace riziko úmrtia. Navyše ich účinky na organizmus sa v čase kumulujú, čo sa spolu s rozdielnymi rizikami úmrtia a individuálnou starostlivosťou o svoje zdravie podpisuje pod úroveň strednej dĺžky života pri narodení (Kučera, 1994). Súčasný charakter úmrtnostných pomerov na Slovensku tak nie je len výsledkom nedávneho vývoja, ale do značnej miery je podmienený aj medzigeneračným zaťažením populácie z obdobia pred rokom 1989. Práve príčiny, celkový rozsah a charakter tohto zaťaženia predstavuje dôležité podmienky pre budúci vývoj úmrtnosti.

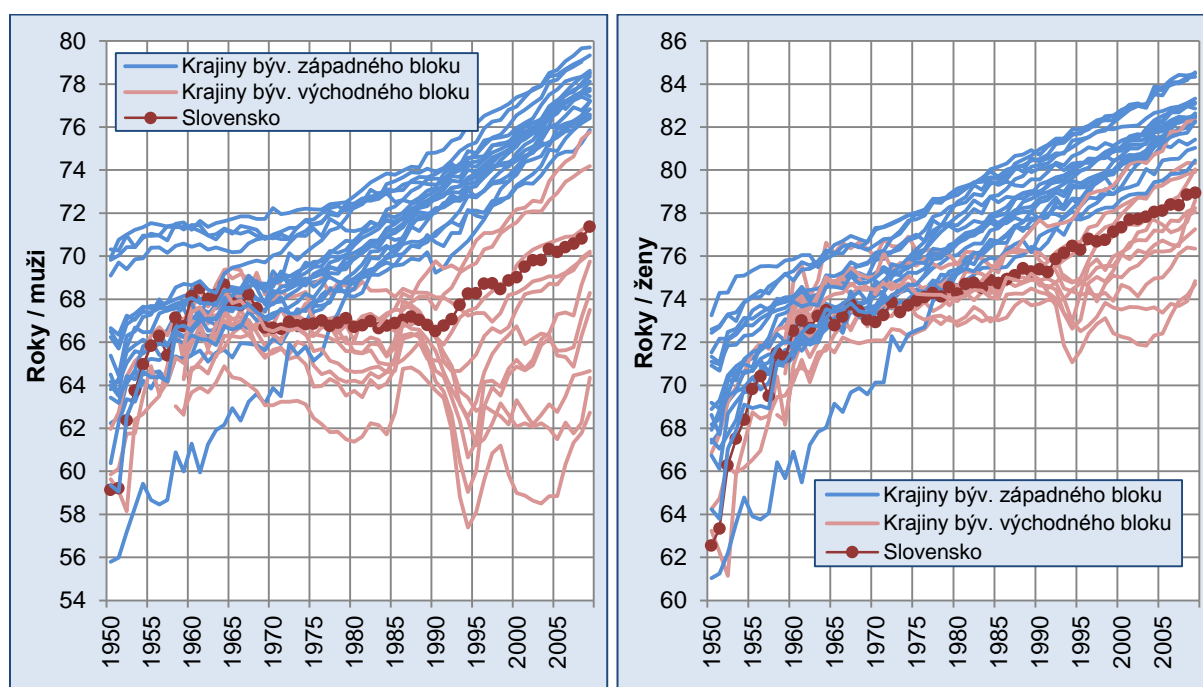
Z pohľadu rozsahu zaostávania, ktorý je možné tiež označiť ako existujúci potenciál na ďalšie zlepšovanie úmrtnostných pomerov, je vhodné pracovať s niektorými populáciami dlhodobo sa vyznačujúcimi najnižšou úmrtnosťou. V prípade mužov ide predovšetkým o populáciu Švédska a na strane žien je to Francúzsko.

Celkový rozsah spomínaného potenciálu si na začiatku 90. rokov môžeme empiricky určiť porovnaním stredných dĺžok života pri narodení. Muži na Slovensku zaostávali za priemerom EÚ 15 približne o 6 rokov a pri porovnaní so Švédskom (74,8 rokov) dokonca o viac ako 8

rokov. U žien sa rozdiel pohyboval na úrovni 4 rokov a pri porovnaní s Francúzskom (81,2 roku) to bolo 5,5 roka.

Obdobie po roku 1989 je na Slovensku možné označiť za prelomové, keďže po dlhšej stagnácii a na strane mužov dokonca regresii došlo k opätovnému znižovaniu intenzity úmrtnosti. Stredná dĺžka života pri narodení do roku 2011 síce vzrástla u mužov na 72,3 roku (o 5,5 rokov) a u žien na 79,8 (o 4,1 roku), no aj napriek tomu sa zaostávanie Slovenska dokonca opätovne prehĺbilo. Môže za to nízka dynamika s akou dochádza k zlepšovaniu úmrtnostných pomerov v posledných dvoch desaťročiach (pozri Šprocha, Vaňo 2012b). Existujú potenciál na zlepšovanie úmrtnostných pomerov tak v súčasnosti predstavuje u mužov takmer 8 rokov a u žien necelých 6 rokov.⁵

Graf 1 a 2: Vývoj strednej dĺžky života mužov a žien na Slovensku a vo vybraných skupinách krajín Európy, 1950 – 2009

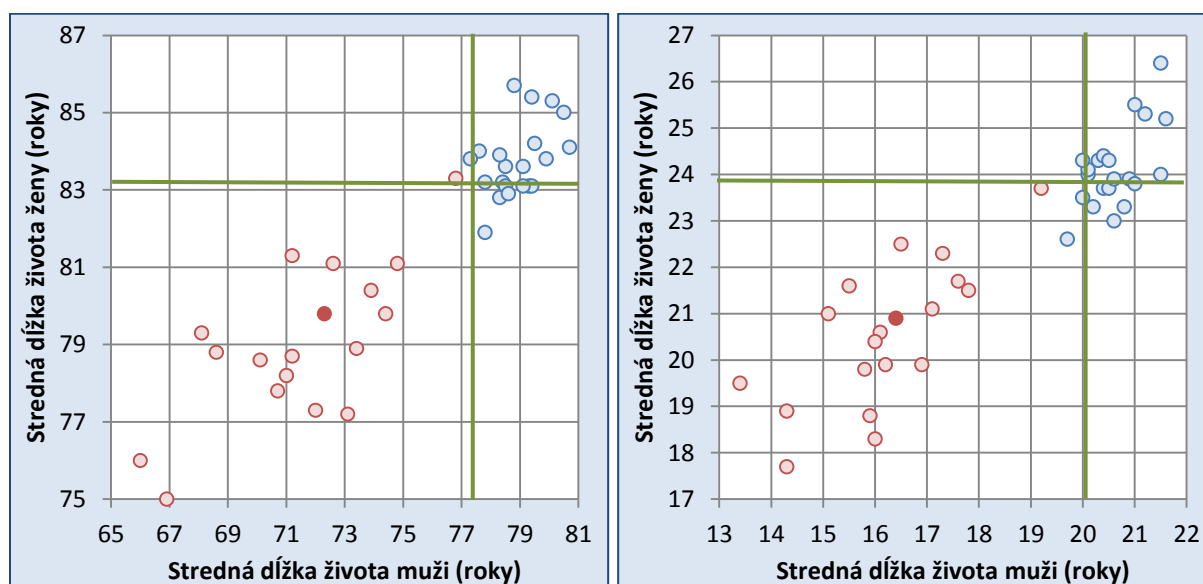
Zdroj údajov: Human Mortality Database 2012

Okrem strednej dĺžky života pri narodení prináša dôležitú informáciu o charaktere úmrtnostných pomerov aj hodnota strednej dĺžky života v niektorom vyššom veku. Najčastejšie sa za týmto účelom využíva vek 65 rokov. Jej úroveň nám hovorí o potenciálnom počte rokov, ktoré zostávajú prežiť v priemere osobe v presnom veku 65 rokov, ak by sa

⁵ V roku 2011 podľa databázy EUROSTATu mali pred sebou najviac rokov života chlapci vo Švédsku a Švajčiarsku (80 rokov, 80,5 rokov) a dievčatá v Španielsku a Francúzsku (85,4 a 85,7 roku).

nezmenil charakter úmrtnosti. Pre účely našej analýzy sme za takúto premennú zvolili vek 62 rokov, ktorý nás tak bude informovať o tom koľko rokov života by pri nezmenených podmienkach mala pred sebou osoba, ktorá dosiahla v súčasnosti legislatívne stanovený vek odchodu do dôchodku. Okrem samotnej hodnoty, ktorá v roku 2011 dosiahla podľa databázy EUROSTATu 16,4 roku u mužov a takmer 21 rokov u žien, je dôležité aj porovnanie s ďalšími európskymi krajinami. Detailnejšie je možné vidieť postavenie Slovenska spolu s ďalšími krajinami bývalého východného resp. západného bloku na grafe 4. Najviac rokov života pred sebou majú muži v presnom veku 62 rokov vo Švajčiarsku, Taliansku, Francúzsku a na Islande, kde stredná dĺžka života v tomto veku prekročila hranicu 21 rokov. U žien je to tiež Francúzsko s viac ako 26 rokmi, ďalej Španielsko, Taliansko a Švajčiarsko, kde stredná dĺžka života presahuje 25 rokov.

Graf 3 a 4: Stredná dĺžka života pri narodení a v presnom veku 62 rokov mužov a žien vo vybraných európskych krajinách v roku 2011

Pozn.: Červenou farbou sú označené krajiny bývalého východného bloku a modrou krajiny západného bloku. Zelené čiary znázorňujú priemer EÚ 28. Zvýraznený červený bod predstavuje Slovensko.

Slovensko spolu s ďalšími krajinami východnej, juhovýchodnej Európy a tiež Stredomoria bolo dlhodobo charakteristické nepriaznivými úmrtnostnými pomermi a tým aj nízkou strednou dĺžkou života pri narodení (Šprocha, Tišliar 2008; Meslé, Vallin 2002). Naopak západná a predovšetkým severná Európa sa vyznačovala najvyššími hodnotami strednej dĺžky života pri narodení u oboch pohlaví. Po druhej svetovej vojne až do polovice 60. rokov

dochádza v Európe k značnej konvergencii úmrtnostných pomerov. Môže za to znižujúca sa dojčenská a detská úmrtnosť a tiež úmrtnosť na infekčné ochorenia práve v populáciách východnej a juhovýchodnej Európy. Slovensko sa vďaka tomu dostalo v mužskej časti populácie do skupiny krajín s nižšou intenzitou úmrtnosti v Európe a v prípade žien so strednou intenzitou.⁶

V nasledujúcich viac ako dvoch desaťročiach sme opätovne svedkami ďalšieho prehlbovania rozdielov na starom kontinente. Ich priestorové rozdelenie však až nápadne pripomína rozdelenie Európy na dva politické bloky. Kým na západ od železnej opony konvergencia medzi juhom a severozápadom naďalej pokračuje a navyše tu dochádza k ďalšiemu zlepšovaniu úmrtnostných pomerov vďaka znižovaniu intenzity úmrtnosti na kardiovaskulárne ochorenia (tzv. kardiovaskulárna revolúcia), niektoré nádorové ochorenia a tiež ochorenia spôsobené behaviorálnymi faktormi (fajčenie, konzumácia alkoholu a pod.), vo východnom bloku sledujeme dlhodobú stagnáciu prípadne len mierne zlepšenie (u žien) a v prípade mužov dokonca aj pokles strednej dĺžky života pri narodení (pozri napr. Meslé, Vallin 2002; Šprocha, Vaňo 2012b; Bleha, Šprocha, Vaňo 2013).

Hlbšia analýza rozdielov úmrtnostných pomerov medzi Slovenskom a demograficky najvyspelejšími krajinami (rozumej populácie s najvyššou strednou dĺžkou života pri narodení) ukázala, že príčinou bolo predovšetkým zaostávanie Slovenska v znižovaní úmrtnosti u mužov vo veku 40-79 rokov a u žien vo veku 60-79 rokov a neskôr aj vo veku 80 a viac rokov.⁷ Pozitívny vývoj po roku 1989 bol síce predovšetkým výsledkom znižovania rozdielov v mladšom a strednom produktívnom veku, no oveľa dynamickejšie sa vyvíjajúce zlepšovanie úmrtnostných pomerov vo veku nad 60 rokov v demograficky vyspelých populáciách v konečnom dôsledku znamenalo z pohľadu vývoja hodnôt strednej dĺžky života pri narodení ďalšie aj keď už len veľmi mierne prehlbovanie zaostávania Slovenska.

V súčasnosti je preto zrejmé, že pre ďalšiu konvergenciu úmrtnostných pomerov na strane mužov medzi Slovenskom a vyspelou Európou bude kľúčovým čerpanie potenciálu, ktorý existuje vo veku 60 a viac rokov (a najmä 60-79 rokov). Ešte na začiatku 90. rokov značné rezervy vo veku do 40 rokov boli v posledných dvoch desaťročiach značne vyčerpané a priestor pre ďalšie výraznejšie znižovanie úmrtnosti sa tu už preto nenachádza.

⁶ Podobnú úroveň úmrtnosti u mužov nachádzame v tomto období napríklad vo Veľkej Británii, Írsku alebo Francúzsku. Na druhej strane vďaka priaznivému vývoju Slovensko predbehlo v hodnote strednej dĺžky života pri narodení aj také krajiny ako napr. Španielsko, Belgicko, Rakúsko, za ktorými v súčasnosti značne zaostáva.

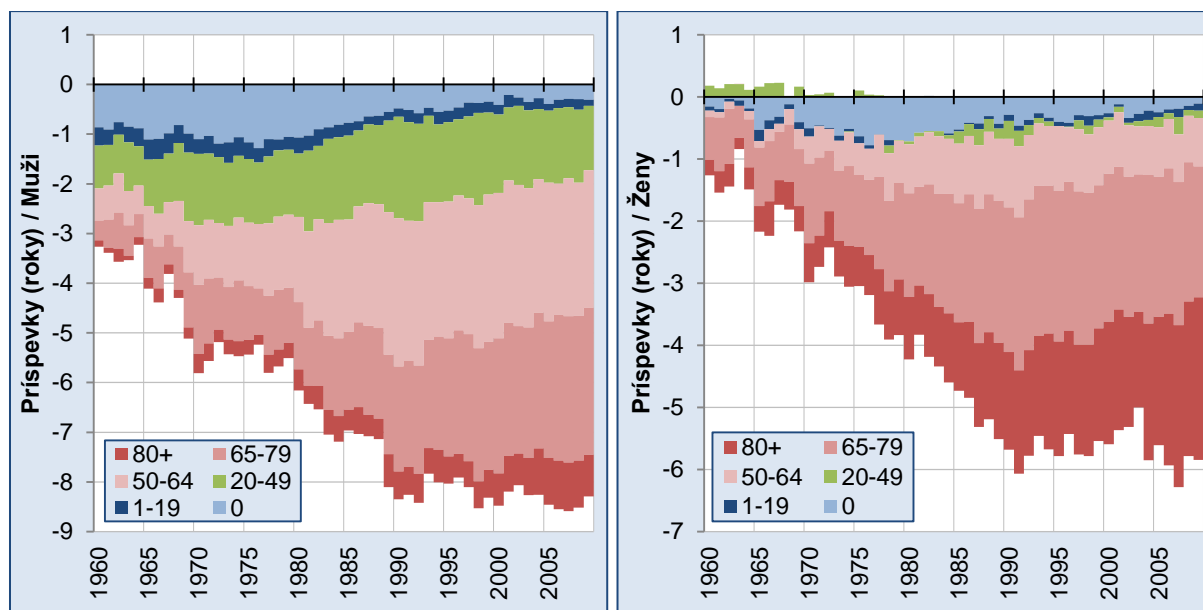
⁷ Detailné výsledky dekompozície boli prezentované v prácach Šprocha, Vaňo 2012b a tiež Bleha, Šprocha a Vaňo 2013.

Aj napriek poklesu zaostávania Slovenska u žien vo veku 60-79 rokov v posledných dvoch dekádach, zostáva táto veková skupina naďalej dominantnou z pohľadu existujúceho potenciálu na ďalšie zlepšovane úmrtnostných pomerov. Na druhej strane nízka dynamika poklesu úmrtnosti vo vyššom veku spôsobuje, že vo veku 80 a viac rokov sa zaostávanie Slovenska postupne prehĺbuje. Podobne ako u mužov aj na strane žien sme svedkami už len veľmi obmedzeného potenciálu na ďalšie zvyšovanie hodnôt strednej dĺžky života pri narodení vo veku do 40 rokov.

S ohľadom na vývoj v posledných dvoch desaťročiach, smerovanie úmrtnosti v ostatných európskych krajinách a tiež existujúci výrazný potenciál na Slovensku sa vo všetkých scenároch budúceho vývoja v prognóze BŠV 2013 predpokladá znižovanie jej intenzity a tým zvyšovanie strednej dĺžky života pri narodení u oboch pohlaví. Hlavné zmeny môžeme očakávať práve vo vekových skupinách, kde Slovensko zatiaľ najvýraznejšie zaostáva za demograficky najvyspelejšími krajinami.

Navyše sa ukazuje, že potenciál, ktorý na Slovensku nachádzame bol v posledných dvoch desaťročiach čerpaný len v obmedzenej miere. Vzhľadom na vývoj úmrtnostných pomerov v demograficky najvyspelejších krajinách Európy od polovice 60. rokov je možné očakávať, že jeho využívanie by sa mohlo v najbližších rokoch urýchliť. Na druhej strane v populáciách s najlepšimi úmrtnostnými pomermi sa na zvyšovaní strednej dĺžky života pri narodení v čoraz väčšej miere začínajú podieľať staršie a najstaršie vekové skupiny. Zlepšovanie úmrtnosti v tomto veku však zatiaľ prebieha len pomaly, budúci vývoj naráža na zatiaľ horné hranice svojich možností, a preto sa dá očakávať postupné zmiernenie tempa nárastu hodnôt strednej dĺžky života pri narodení. Slovensko sa tak vďaka svojmu relatívne ľahšie dostupnému potenciálu môže relatívne rýchlo približovať ku krajinám s priemernou úrovňou úmrtnosti v európskom priestore.

Graf 5 a 6: Príspevky k rozdielom strednej dĺžky života pri narodení mužov medzi Slovenskom a Švédskom a žien medzi Slovenskom a Francúzskom, 1960–2009

Zdroj údajov: Human Mortality Database 2013; výpočty autor

Významnú úlohu v tomto procese bude určite zohrávať aj ďalší vývoj zdravotného stavu obyvateľstva a s ním spojený generačný faktor. Ten je podmienený najmä relatívne dlhou expozíciou generácií narodených po druhej svetovej vojne v podmienkach postupného zhoršovania úmrtnostných pomerov od polovice 60. rokov do konca 80. rokov. Aj vďaka tomu je potrebné počítať s určitou mierou zotrvačnosti vo vývoji úmrtnostných pomerov. Na druhej strane je však potrebné tiež doplniť, že do stredného a staršieho produktívneho veku sa postupne budú dostávať generácie mužov a žien, ktorých rozdiely v úmrtnosti oproti demograficky najvyspelejším krajinám Európy boli výrazne nižšie. Aj napriek tomu však nie je možné očakávať, že existujúce rozdiely medzi populáciou Slovenska a demograficky vyspelých európskych štátov (najmä severnej a západnej Európy) sa vyrovnajú v priebehu nasledujúceho jedného či dvoch desaťročí. Odhadované zaostávanie Slovenska za pomermi v mužskej časti populácie vo Švédsku predstavuje v súčasnosti približne tri a v prípade porovnania s Francúzskom u žien dve desaťročia. Preto môžeme predpokladať, že výraznejšie zmenšenie rozdielov si vyžiada niekoľkogeneračný priaznivý vývoj v úmrtnostných charakteristikách na Slovensku, pričom však nie je reálne predpokladať úplnú konvergenciu k populáciám s najnižšou úmrtnosťou. Navyše je reálne tiež očakávať, že Slovensko podobne ako aj ďalšie populácie v Európe si ponechajú niektoré svoje špecifické rysy v charaktere úmrtnosti. Dôležitým faktorom pre budúci vývoj úmrtnostných pomerov na Slovensku je tiež

existencia pomerne početnej skupiny osôb, ktorých intenzita úmrtnosti je signifikantne vyššia ako ukazuje priemer za celú populáciu. Navyše existuje reálny predpoklad, že jej váha na populácii Slovenska sa do budúcnosti bude ešte zvyšovať, čo môže predstavovať dôležitý brzdiaci element pre dynamiku znižovania celkovej úmrtnosti.

Celkový predpokladaný rozsah nárastu hodnôt strednej dĺžky života pri narodení mužov v strednom variante prognózy do roku 2050 by predstavoval približne 8,8 roku a u žien by to mohlo byť o takmer 6,3 roku. V roku 2050 by sa tak stredná dĺžka života pri narodení u mužov by mohla prekročiť úroveň 81 rokov a u žien by to bolo 85,7 rokov. Mužská nadúmrtnosť vyjadrená ako rozdiel stredných dĺžok života pri narodení by sa mohla znížiť zo súčasných viac ako 7 rokov na niečo viac ako 4 roky.

Ak vychádzame zo získaných výsledkov (bližšie pozri aj Šprocha, Vaňo 2012b, Bleha, Šprocha, Vaňo 2013), potom môžeme predpokladať, že hlavnú úlohu pri znižovaní úmrtnosti bude zohrávať na strane mužov v prvej etape najmä zlepšovanie úmrtnostných pomerov v strednom veku (od 40-79 rokov) a v druhej to bude predovšetkým vyšší vek (80 a viac rokov). U žien existujú ešte značné rezervy vo veku 60-79 rokov, ktoré sa stanú hlavným donorom príspevkov na zvyšovaní strednej dĺžky života pri narodení a neskôr ich vystrieda veková skupina 80 a viac ročných. Vzhľadom na rozsah rezerv a ich štruktúru sa tiež domnievame, že z pohľadu dynamiky hodnoty strednej dĺžky života pri narodení porastú rýchlejšie na strane mužov, čím sa postupne bude znižovať aj súčasná výrazná mužská nadúmrtnosť.

Z pohľadu vývoja dynamiky medziročného znižovania úmrtnosti sme predpokladali počiatočné zvyšovanie prírastkov v najbližších dvoch desaťročiach u mužov a približne desiatich až pätnástich rokov u žien. Uvedený scenár sa opiera o doterajšiu pomerne nízku dynamiku zlepšovania úmrtnostných pomerov na Slovensku a značné zaostávania za niektorými krajinami bývalého východného bloku v tomto procese v posledných dvoch desaťročiach. V ďalšom vývoji sa následne predpokladá u oboch pohlaví zmierňovanie medziročných prírastkov k hodnote strednej dĺžky života pri narodení u oboch pohlaví. Vychádzame pritom zo scenára, keď ľahšie čerpatelný potenciál v mladšom a strednom produktívnom veku už bude do značnej miery využitý a zlepšovanie úmrtnosti v staršom veku bude narážať na svoje horné limity.

Dopady predpokladaného populačného vývoja

Kombináciou stredných variantov predpokladaného vývoja úmrtnosti, plodnosti a migrácie v kohortno-komponentom prognostickom modeli získavame v čase vzniku prognózy najpravdepodobnejší vývojový scenár počtu obyvateľstva Slovenska a jej vekovo-pohlavnej štruktúry. Cieľom nášho príspevku je predovšetkým analýza výsledkov z pohľadu ďalšieho vývoja procesu starnutia, jeho dynamiky a charakteru s dôrazom na skupinu seniorov. Tá bola pre zjednodušenie ohraničená vekom 62 rokov a viac pre obe pohlavia. V nasledujúcej časti príspevku sa preto zameriame na najpravdepodobnejší vývoj starnutia slovenskej populácie, jeho dopady na charakter vekovej štruktúry a kvantitatívny rozmer seniorskej zložky. Súčasne s tým v kombinácii s predpokladaným vývojovým scenárom úmrtnostných pomerov poukážeme na zmeny v počte potenciálnych rokov, ktoré môže prežiť osoba dožívajúca sa práve presného veku 62 rokov.

Podľa najpravdepodobnejšieho stredného scenára prognózy BŠV 2013 by sa počet obyvateľov Slovenska mal do roku 2030 mierne zvýšiť na približne 5,56 mil. osôb. V ďalšom prognózovanom období sa už očakáva postupný pokles, pričom v roku 2050 by na Slovensku mohlo žiť približne 5,47 mil. ľudí.

Aj keď predpokladaný počet obyvateľov Slovenska predstavuje v mnohých aspektoch zaujímavú informáciu, oveľa dôležitejšie sa pre fungovania a budúci charakter slovenskej spoločnosti ukazujú ich štrukturálne charakteristiky. Z tohto pohľadu je jednoznačne možné povedať, že Slovensko v najbližších rokoch čaká dynamické starnutie jeho populácie spôsobené predovšetkým posúvaním početných generácií do seniorského veku. Tento trend je nezvratiteľný a veľmi úzko súvisí s predchádzajúcim populačným vývojom. Je podmienený predovšetkým už existujúcimi kohortami, čo pri „normálnych“ spoločenských podmienkach⁸ znamená, že s istotou k starnutiu slovenskej populácie dôjde.

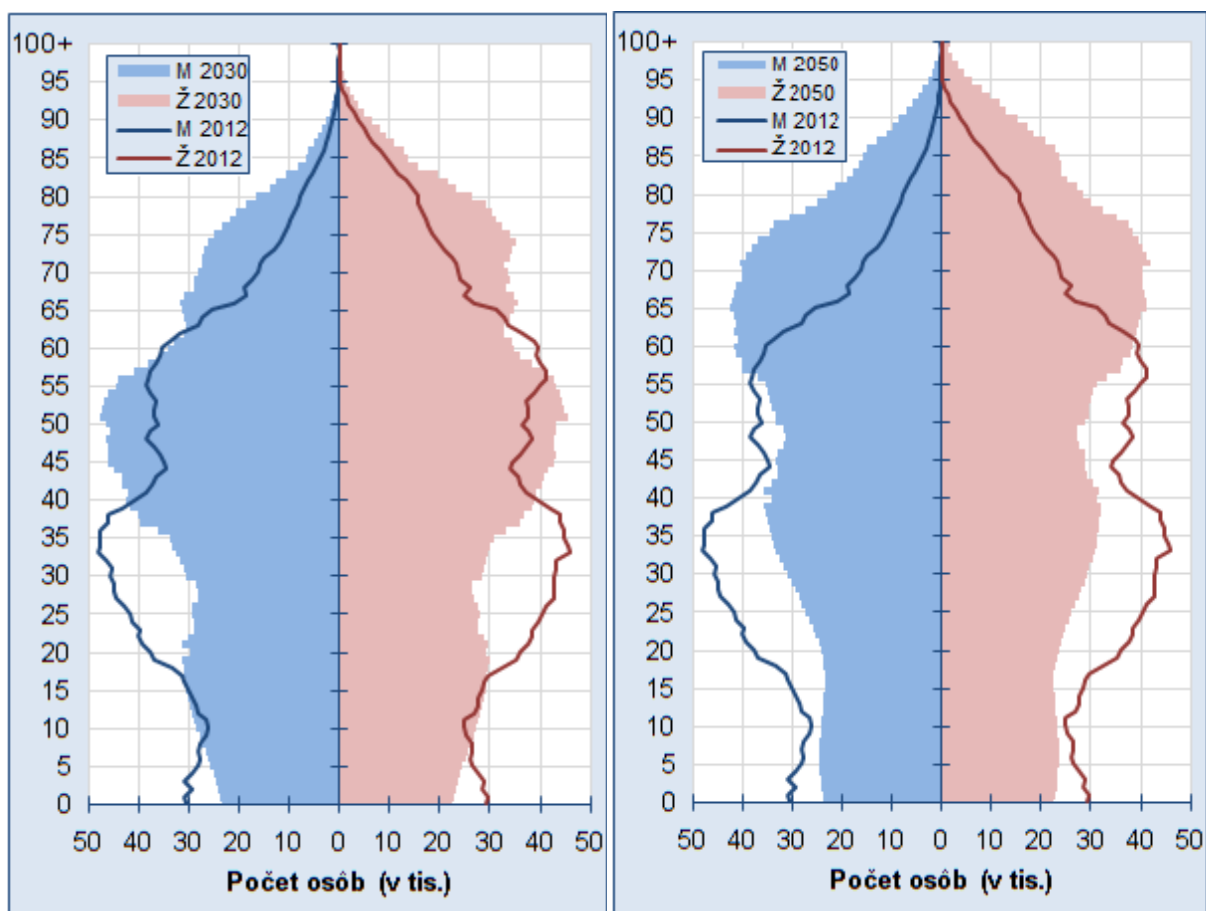
Rozsah a dopady procesu starnutia je možné len čiastočne zmierniť a regulovať prostredníctvom vhodne nastavených a včasne prijatých opatrení. Ich súčasný stav však naznačuje, že budúci populačný vývoj môže len vo veľmi obmedzenom rozsahu zmierniť jeho dopady.

⁸ Pod pojmom „normálne“ spoločenské podmienky myslíme taký stav spoločnosti, ktorý by nebol ovplyvnený žiadnymi katastrofickými scenármi (napr. vojnové udalosti, epidémie s abnormálne vysokou úmrtnosťou) alebo nedemokratickými riešeniami problému starnutia populácie Slovenska.

Ďalšou dôležitou skutočnosťou je, že proces populačného starnutia bude nielen prebiehať so zvyšujúcou sa intenzitou, ale nezastaví sa ani do konca prognózovaného obdobia. Príčina opätovne tkvie v predchádzajúcom populačnom vývoji, ktorého výsledkom boli veľmi početné generácie osôb narodených v 70. rokoch. Tie sa práve v posledných dvoch dekádach prognózovaného obdobia dostanú do seniorského veku. Detailne je možné vidieť charakter vekovej štruktúry a jej predpokladaný vývoj v nasledujúcich dvoch grafoch 7 a 8. Už na prvý pohľad potvrdzujú vyššie spomínaný vývojový scenár o očakávanom starnutí obyvateľstva Slovenska a výrazných zmenách vo vekovej štruktúre, ktorá sa predovšetkým bude dotýkať nami sledovanej populácie seniorov.

Podľa posledných údajov z konca roku 2012 sa počet obyvateľov vo veku 62 a viac rokov na Slovensku pohyboval na úrovni takmer 900 tis. osôb. Do roku 2025 by sa mal zvýšiť na 1,27 mil. a na konci prognózovaného obdobia v roku 2050 by to už malo byť podľa stredného scenára prognózy BŠV 2013 takmer 1,9 mil. osôb. Okrem nárastu absolútnej početnosti najpravdepodobnejší scenár predpokladá aj významný nárast váhy seniorov v slovenskej spoločnosti. Zo súčasných necelých 17 % na takmer 35 % v roku 2050. Uvedené zvyšovanie podielu osôb vo veku 62 a viac rokov pritom bude kontinuálne prebiehať po celé prognózované obdobie.

Graf 7 a 8: Očakávaný vývoj vekovej štruktúry obyvateľstva Slovenska v rokoch 2030 a 2050 (stredný variant)

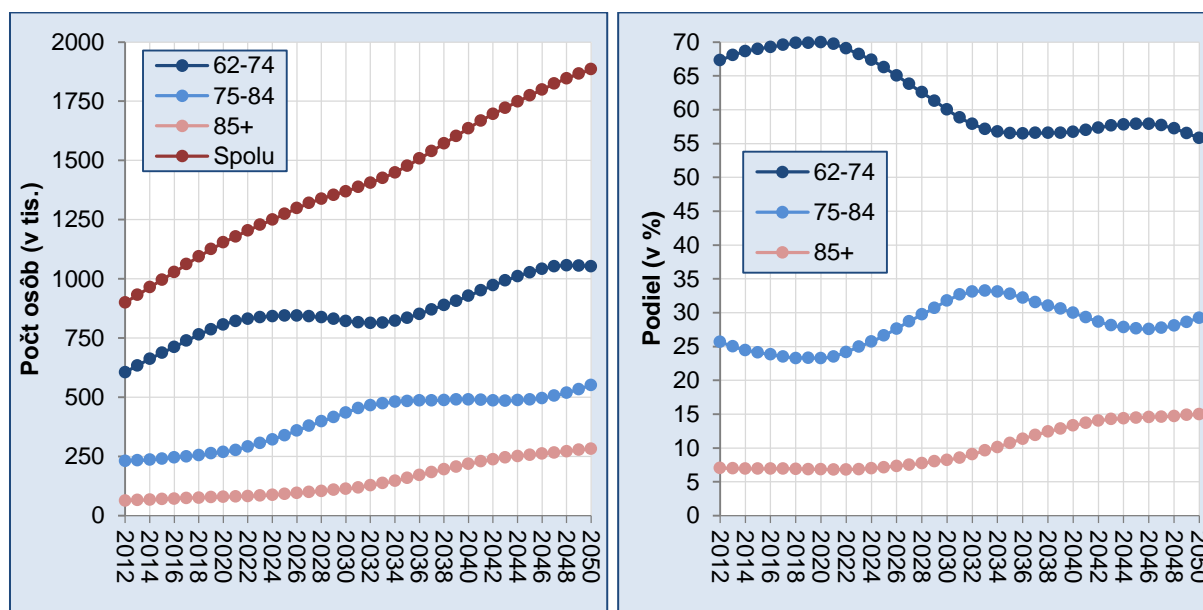

Navyše ako ukazuje graf 11, tento vývoj pôjde predovšetkým na úkor produktívnej zložky (vek 20-61 rokov) populácie Slovenska (pokles zo 62 % na približne 43 %). V najmladšom predproduktívnom veku sa očakáva len mierny pokles (z 21 % na 17 %), ktorý sa navyše výraznejšie presadí až po roku 2030.⁹ Okrem iného tak tieto výsledky poukazujú na veľký význam ekonomického pohľadu na starnutie. Kým v súčasnosti na 100 osôb v produktívnom veku pripadá približne 27 seniorov, do roku 2030 sa tento pomer zvýši na viac ako 44 osôb vo veku 62 a viac rokov a na konci prognózovaného obdobia by to pri strednom scenári mohlo byť dokonca viac ako 71 seniorov. Na druhej strane zaťaženie produktívnej populácie predproduktívnou zložkou bude stagnovať na úrovni 35 osôb a v druhej polovici

⁹ Ako sme spomenuli vyššie, v najbližších rokoch síce očakávame nárast intenzity plodnosti, no hlavným faktorom počtu narodených detí bude predovšetkým početnosť generácií žien v reprodukčnom veku. Vzhľadom na predchádzajúci populačný vývoj je zrejme, že každá nasledujúca kohorta žien, ktorá sa dostáva do reprodukčného veku je populačne slabšia ako tá predchádzajúca. Platí to až do generácie žien narodených v roku 2002. Na druhej strane ani nasledujúci vývoj pôrodnosti neprinesol výraznejšie zvýšenie počtu potenciálnych matiek, a preto nemôžeme pri najpravdepodobnejšom vývojom scenári intenzity plodnosti očakávať zvýšenie váhy predproduktívnej zložky.

prognózovaného obdobia dokonca môže dôjsť aj k miernemu poklesu. Vďaka zvyšovaniu počtu seniorov v populácii Slovenska môžeme pri naplnení stredného variantu prognózy BŠV 2013 byť v poslednej dekáde prognózovaného obdobia svedkami vyrovnania počtu osôb v produktívnom a neproduktívnom veku, pričom v posledných piatich rokoch dokonca sa predpokladá vyšší počet osôb vo veku do 20 rokov a vo veku 62 a viac rokov (pozri graf 12).

Graf 9 a 10: Očakávaný vývoj početnosti a štruktúry vybraných vekových skupín osôb vo veku 62 a viac rokov v populácii Slovenska do roku 2050 (stredný scenár).

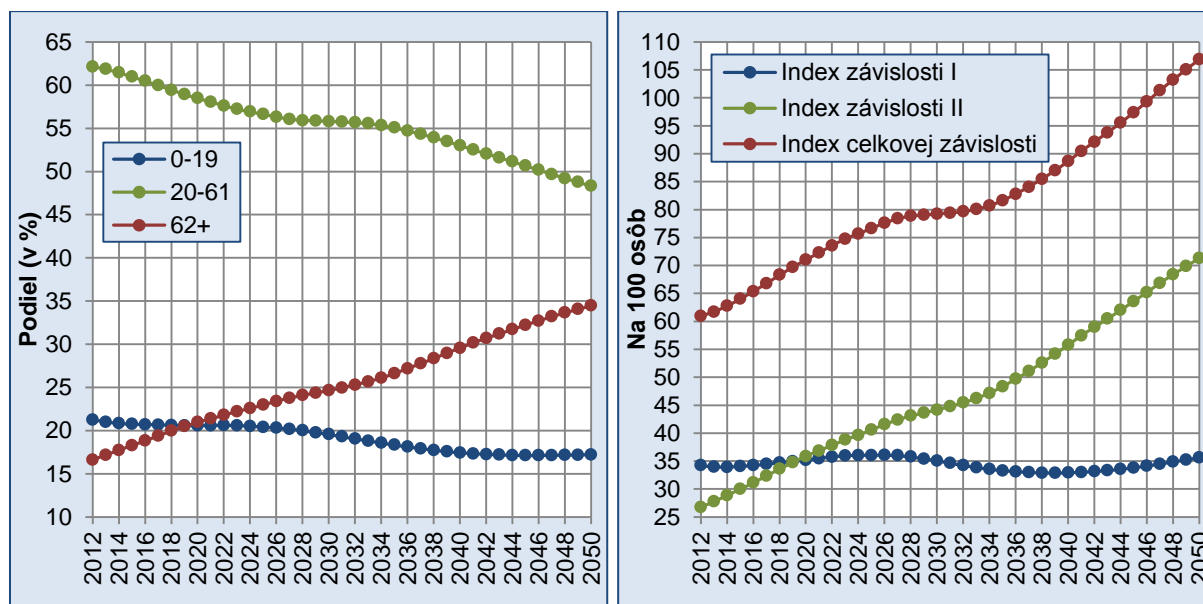
Okrem zmien v početnosti a váhe seniorov v populácii Slovenska dôjde aj k posunom v štruktúre seniorov samotných. Predovšetkým sa očakáva pokles podielu mladších seniorov vo veku 62-74 rokov na približne 55 % a nárast starších (75-84 rokov) a najstarších seniorov (85 a viac rokov). Vzhľadom na predpokladanú rozdielnu dynamiku v zlepšovaní úmrtnostných pomerov medzi mužmi a ženami, môžeme tiež očakávať aj zmeny v zložení seniorov podľa pohlavia, a tým zvyšovanie podielu mužskej časti populácie.

Jeden z hlavných problémov, ktoré so sebou prináša starnutie populácie je udržateľnosť financovania dôchodkového systému a to predovšetkým z pohľadu starobných dôchodkov. V predchádzajúcej časti nášho príspevku sme ukázali, že starnutie populácie Slovenska je nevyhnutným vyústením predovšetkým predchádzajúceho populačného vývoja a čiastočne aj predpokladaného vývoja do budúcnosti. Kým Slovensko v posledných dvoch desaťročiach starlo predovšetkým zdola vďaka výraznému poklesu počtu narodených detí, v najbližších

rokoch môžeme očakávať dynamické starnutie zhora vekovej pyramídy. Bude to výsledok postupného presunu početných generácií narodených po druhej svetovej vojne do seniorského veku.

Dynamiku starnutia však bude posilňovať aj predpokladané zlepšovanie úmrtnostných pomerov a s tým spojené predlžovanie strednej dĺžky života pri narodení. Práve o vývoj jej hodnôt sa má opierať aj prijaté zvyšovanie odchodu do dôchodku, ku ktorému má prísť postupne od roku 2017. Podľa predbežných schém by predpokladaný nárast mal predstavovať približne 50 dní ročne, čo by pri tejto úrovni znamenalo, že približne každých sedem rokov by sa odchod do dôchodku predĺžil o jeden rok. Ak by sa skutočne dôchodkový vek zvyšoval podľa tejto schémy, potom by na konci prognózovaného obdobia dosahoval pre obe pohlavia približne 66 rokov a 8 mesiacov, čiže by sa zvýšil o 4 roky a 8 mesiacov.

Graf 11 a 12: Očakávaný vývoj zastúpenia vybraných vekových skupín v populácii Slovenska a niektorých indexov závislosti do roku 2050 (stredný scenár).

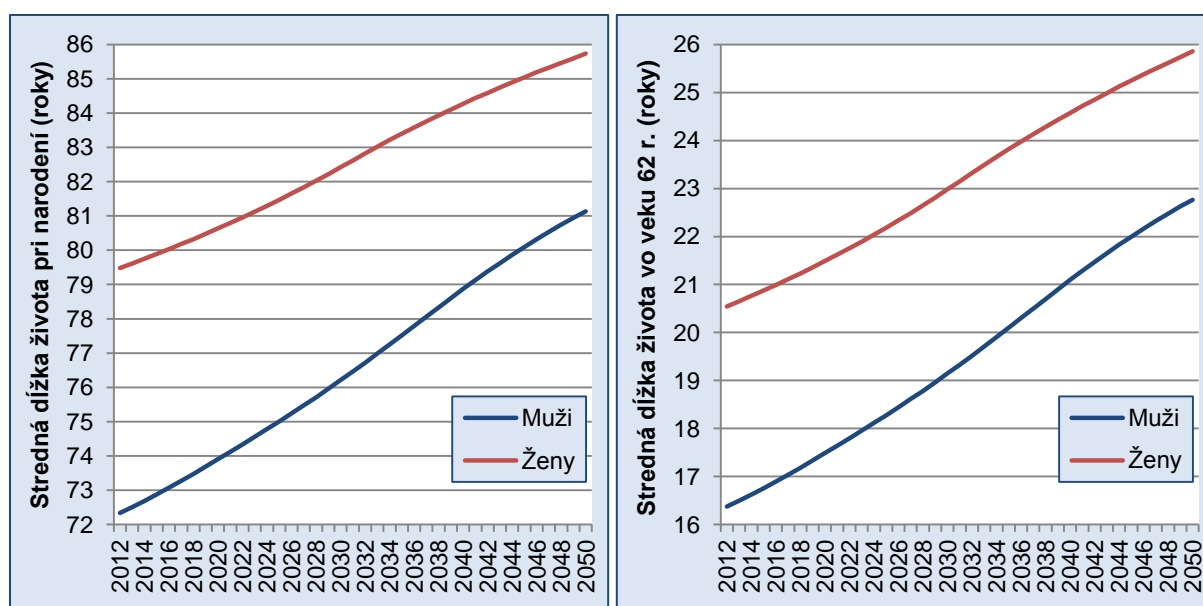

Pozn.: index závislosti I – počet osôb vo veku do 20 rokov na celkový počet osôb v produktívnom veku (20-61 rokov); index závislosti II – počet osôb vo veku 62 a viac rokov na celkový počet osôb v produktívnom veku; index celkovej závislosti – počet osôb do 20 rokov a vo veku 62 a viac rokov na celkový počet osôb v produktívnom veku.

Ako sme však uviedli vyššie predpokladaný nárast strednej dĺžky života pri narodení u mužov by do roku 2050 mohol dosiahnuť v strednom variante prognózy 8,8 rokov a 6,3 rokov u žien. Pre systém starobných dôchodkov by však mal byť smerodajný predovšetkým vývoj strednej

dĺžky života vo veku, keď osobám z pohľadu veku vyplýva nárok na poberanie starobného dôchodku. Stredná dĺžka života v tomto veku určuje priemerný potenciálny počet rokov, ktorý môže mať pred sebou osoba dožívajúca sa práve daného veku. V prípade, že za vek odchodu do dôchodku je stanovený jednotne vek 62 rokov, potom jej predpokladaný vývoj do konca prognózovaného obdobia môžeme vidieť na nasledujúcom grafe 13. Ako je z neho zrejmé, počet rokov, ktoré zostávajú mužom na dožitie sa postupne bude zvyšovať z pôvodných približne 16,4 roka na 22,8 rokov (6,4 roku) a u žien by to bolo z 20,5 na 25,9 rokov (5,4 roku). Ak by populácia s nárokom na starobný dôchodok mala rovnaký charakter úmrtnosti ako celá populácia Slovenska a odchod do dôchodku by bol zjednotený na spomínaných 62 rokov, potom hodnota strednej dĺžky života v presnom veku 62 rokov by súčasne aj hovorila o priemernom potenciálnom počte rokov poberania starobného dôchodku od momentu vzniku nároku naň.

Graf 13 a 14: Očakávaný vývoj strednej dĺžky života pri narodení a v presnom veku 62 rokov, muži, ženy, Slovensko do roku 2050

Okrem pomerne dramatického zvyšovania počtu seniorov je zrejmé, že v populácii Slovenska dôjde k postupnému predlžovaniu strednej dĺžky života v presnom veku 62 rokov, čiže k predlžovaniu potenciálneho počtu rokov poberania starobného dôchodku pri nastavení veku odchodu do dôchodku na 62 rokov pre obe pohlavia. Ak by sa naplnili predpoklady stredného scenára, potom by v roku 2030 vo veku 62 a viac rokov bolo na Slovensku o takmer 470 tis.

osôb viac ako v roku 2012 a na konci prognózovaného obdobia by to dokonca bolo viac o 985 tis. osôb. Podľa údajov Sociálne poisťovne SR k 31.12.2012 počet poberateľov starobných dôchodkov sa pohyboval na úrovni približne 981 tis. osôb. Predikované hodnoty pre rok 2030 hovoria o takmer 1,37 mil. osôb a pre rok 2050 dokonca o 1,89 mil. osôb vo veku 62 a viac rokov. Uvedomujeme si, že vek predstavuje len jednu z viacerých podmienok¹⁰ na poberanie starobného dôchodku, ale aj pri tomto zjednodušení je hneď na prvý pohľad zrejmé, že pri súčasnom nastavení systému starobných dôchodkov by sa pri predpokladanom budúcom populačnom vývoji mohol počet osôb s nárokom na starobný dôchodok takmer zdvojnásobiť. To by samozrejme so sebou prinieslo aj približné zdvojnásobenie objemu kumulatívnych výdavkov sociálnej poisťovne na starobné dôchodky v prípade, že by ich výška zostala zachovaná na úrovni z roka 2012¹¹. Ak by mal byť približne zachovaný počet vyplácaných starobných dôchodkov, čiže celkový kumulatívny objem výdavkov sociálnej poisťovne by sa zvyšoval len v dôsledku valorizácie výšky dôchodku resp. by závisel od štruktúry predchádzajúcich miezd osôb, ktorým bol priznaný starobný dôchodok, potom by zvyšovanie odchodu do dôchodku muselo byť dynamickejšie ako sa predpokladá. V prípade, že za hranicu stanovíme milión vyplatených starobných dôchodkov¹², vek odchodu do dôchodku by sa do roku 2030 musel zvýšiť na približne 67,3 roka, v roku 2040 na niečo viac ako 70 rokov a na konci prognózovaného obdobia v roku 2050 by to dokonca muselo byť 72,2 roku pre obe pohlavia. Zaujímavým z tohto pohľadu je aj možný vývoj počtu osôb, ktoré by mali vďaka svojmu veku nárok na starobný dôchodok pri plánovanom zvyšovaní veku odchodu do dôchodku. V roku 2030 by to bolo približne 1,25 mil. osôb, v roku 2040 necelých 1,36 mil. a v roku 2050 niečo viac ako 1,51 mil. ľudí. Na záver ešte doplníme niekoľko ilustračných údajov, ktoré majú za cieľ poukázať na celkový rozmer starnutia a jeho možného vplyvu na verejné financie. V roku 2012 Sociálna poisťovňa SR uviedla, že celkový kumulatívny objem jej výdavkov na starobné dôchodky dosiahol 4,166 mld. Eur. Pri nemeniacej sa výške priemerného starobného dôchodku z augusta 2013 (390 Eur) a nezvyšujúcom sa veku odchodu do dôchodku, by efekt starnutia populácie

¹⁰ Na druhej strane je tiež potrebné doplniť, že u všetkých kohort žien stále nie je vek odchodu do dôchodku jednotne nastavený na 62 rokov, ale v závislosti od počtu detí ženy narodené pred rokom 1962 môžu odchádzať do starobného dôchodku skôr. Aj preto počty osôb vo veku 62 a viac rokov na prahu prognózy boli nižšie (890 tis. osôb) ako Sociálna poisťovňa SR uvádzala počet vyplácaných starobných dôchodkov (981 tis.) k 31.12.2012.

¹¹ Celková výška kumulatívnych výdavkov Sociálnej poisťovne SR na starobné dôchodky v roku 2012 predstavovala 4,166 mld. €.

¹² Respektíve milión osôb, ktorým na základe veku môže byť priznané vyplácanie starobného dôchodku.

Slovenska znamenal¹³, že výdavky sociálnej poisťovne by sa v roku 2020 mohli zvýšiť na 5,332 mld. Eur, v roku 2030 by predstavovali 6,372 mld. Eur a na konci prognózovaného obdobia by mohli dosiahnuť 8,777 mld. Eur.

Za predpokladu, že priemerná výška starobného dôchodku sa bude konštantne každý rok zvyšovať o 9 €¹⁴ pri nezmenenom veku odchodu do dôchodku a pri všeobecnom čerpaní starobných dôchodkov osobami vo veku 62 a viac rokov, by kumulatívne výdavky sociálnej poisťovne do roku 2020 vzrástli na 6,193 mld. Eur, v roku 2030 by predstavovali 8,873 mld. Eur a v roku 2050 dokonca 16,271 mld. Eur.¹⁵

Napokon nám zostáva už zmeniť len posledný parameter a tým je vek odchodu do dôchodku. Ak by sa uvedená premenná vyvíjala podľa predbežne plánovaného nárastu v priemere o 50 dní za rok a výška priemerného starobného dôchodku by sa nemenila a zostala rovnaká na úrovni 390 Eur, potom by celkový kumulatívny objem výdavkov sociálnej poisťovne na starobné dôchodky vzrástol do roku 2020 na 5,044 mld. Eur, v roku 2030 by predstavoval už 6,374 mld. Eur a na konci prognózovaného obdobia v roku 2050 by to už bolo 7,679 mld. Eur. Predpokladaný nárast strednej dĺžky života pri narodení o približne jeden rok každých 7 rokov sa však zdá byť príliš pesimistický. Stredný variant prognózy BŠV 2013 očakáva, že stredná dĺžka života mužov by do roku 2050 mohla vzrásť o 8,8 roku a žien o 6,3 roka. Ak pracujeme s celou populáciou (bez rozdielu pohlavia), potom priemerné zvýšenie strednej dĺžky života by mohlo dosahovať približne 7,5 roka, kým pôvodný predpoklad hovorí len približne o 4,5 roka. Podľa stredného variantu prognózy by sa odchod do dôchodku posunul do roku 2030 na približne 65,4 roka, v roku 2040 by predstavoval necelých 67,7 roka a v roku 2050 by to bolo niečo viac ako 69,5 roka. Pri takomto vývoji by priemerné predlžovanie veku odchodu do dôchodku muselo ročne znamenať jeho zvýšenie o 70 dní. Predpokladaný počet osôb v dôchodkovom veku by sa menil nasledujúcim spôsobom. V roku 2020 by to bolo približne 965 tis., v roku 2030 niečo viac ako 1,074 mil., v roku 2040 takmer 1,079 mil. a v roku 2050 len mierne nad hranicou 1,180 mil. Už na prvý pohľad je zrejmé, že počet potenciálnych poberateľov starobných dôchodkov by sa pri tejto schéme nárastu odchodu do dôchodku menil s oveľa nižšou dynamikou, čím aj kumulatívne výdavky sociálnej poisťovne

¹³ Za predpokladu, že všetky osoby vo veku 62 a viac rokov by boli poberatelia starobného dôchodku v priemernej nemeňacej sa výške 390 €.

¹⁴ Je to predpokladaný nárast priemerného starobného dôchodku pre rok 2014.

¹⁵ Výška priemerného starobného dôchodku by sa pri konštantnom každoročnom zvýšení o 9 € do roku 2050 vyšplhala na hodnotu 723 €.

by v prevažnej miere záviseli skôr od valorizácie priemerných starobných dôchodkov ako od predpokladaného populačného vývoja.

Záver

Slovenská spoločnosť v posledných dvoch desaťročiach prechádza dynamickou transformáciou, ktorá sa významnou mierou dotýka aj reprodukčného správania. Uvedený vzťah je však obojstranný, keďže charakter reprodukcie sa postupne odráža aj na stave a budúcom formovaní a fungovaní slovenskej spoločnosti. Aj preto zmeny v reprodukčnom správaní a predchádzajúci populačný vývoj predstavujú jedny z kľúčových premenných budúceho smerovania vo viacerých sférach spoločnosti. Platí to aj pre oblasť verejných financií a s nimi spojeného udržateľného rastu ekonomiky Slovenska. Značne mediálne prezentované problémy vo sférach dôchodkového systému, zdravotníctva, školstva a ďalších úzko súvisia práve s predpokladaným populačným vývojom. Jedným z hlavných jeho dopadov je starnutie populácie Slovenska. Očakávaný populačný vývoj navyše ukazuje, že tento proces bude v najbližších rokoch naberať na intenzite a k jeho prehlbovaniu bude dochádzať až do konca prognózovaného obdobia v roku 2050. Na rozdiel od starnutia v posledných dvoch desaťročiach hlavnú úlohu preberie tzv. starnutie zhora vekovej pyramídy. Postupný posun početných generácií narodených po druhej svetovej vojne v prvej dekáde prognózovaného obdobia a tiež kohort zo 70. rokov v jeho druhej polovici významnou mierou ovplyvnia pomer medzi produktívnou a poproduktívnou zložkou. Navyše do produktívneho veku sa dostávajú a budú dostávať len málo početné generácie mužov a žien narodených od polovice 90. rokov. Dá sa povedať, že „kocky sú vhozené a hlavní aktéri sú na scéne“. Očakávaný populačný vývoj tak rozsah a dynamiku starnutia populácie Slovenska môže ovplyvňovať len v obmedzenej miere. Hlavnú úlohu v tomto procese bude zohrávať okrem nastavených podmienok z pohľadu početnosti už existujúcich generácií, vývoj úmrtnosti. Vo všetkých scenároch sa očakáva jej znižovanie a tým predlžovanie strednej dĺžky života pri narodení. Existencia pomerne výrazného potenciálu v zlepšovaní úmrtnostných pomerov vo veku, v ktorom je jeho čerpanie relatívne jednoduchšie, značné zaostávanie Slovenska sa demograficky vyspelými krajinami Európy a tiež nízka dynamika zlepšovania úmrtnosti v posledných dvoch dekádach, predstavujú z nášho pohľadu oprávnený

predpoklad na významné posuny v hodnote strednej dĺžky života pri narodení. Do roku 2050 by sa mohla na strane mužov zvýšiť až o 8,8 a u žien o 6,3 roka.

V úzkom prepojení s predlžovaním strednej dĺžky života pri narodení má byť aj vek odchodu do dôchodku. V prípade nemeniacej sa hranice na hodnote 62 rokov, by sa počet osôb v dôchodkovom veku (62 a viac rokov) mohol do roku 2050 viac ako zdvojnásobiť, pričom už v roku 2030 by ich počet dosahoval 1,37 mil. osôb. Projekčné scenáre ukázali, že takto nastavený systém by predstavoval obrovskú záťaž pre systém starobných dôchodkov a verejné financie vo všeobecnosti. Napríklad pri nemeniacej sa hodnote priemerného starobného dôchodku a veku odchodu do dôchodku by kumulatívne výdavky sociálne poisťovne na starobné dôchodky mohli vzrásť z pôvodných 4,1 mld. na takmer 8,8 mld. v roku 2050. Tento scenár v podstate empiricky ukazuje na vplyv starnutia populácia na verejné financie bez akýchkoľvek zmien v nastavených podmienkach. V realite však ani jedna z premenných nie je nastavená fixne bolo potrebné pracovať aj s ďalšími vývojovými scenármi pri modifikovaní týchto podmienok. Predpokladaný nárast veku odchodu do dôchodku o 50 dní ročne by znamenal, že počet seniorov v dôchodkovom veku by sa zvyšoval pomalšie. Modelové výpočty pre rok 2030 hovoria približne o 1,25 mil. osôb, v roku 2040 o necelých 1,36 mil. a v roku 2050 o niečo viac ako 1,51 mil. ľudí. Efekt zvyšovania veku odchodu do dôchodku by tak síce „odčerpá“ z kontingentu osôb v dôchodkovom veku takmer 400 tis. osôb, no dopad na verejné financie by aj naďalej bol značný. Očakávané predlžovanie strednej dĺžky života pri narodení v prognózovanom období však ukazuje, že pri dôslednom previazaní hranice odchodu do dôchodku a možného vývoja tohto ukazovateľa, by sa priemerný počet dní, o ktorý sa oddiali každoročne odchod do dôchodku, musel zvyšovať nie o 50 ale 70 dní. V takomto prípade, by vek odchodu do dôchodku v roku 2050 dosahoval hranicu 69,5 roka, pričom počet osôb v dôchodkovom veku by sa pohyboval na úrovni 1,180 mil. osôb. Na to, aby sa počet osôb v dôchodkovom veku príliš nemenil (vzhľadom na súčasnú situáciu) by sa musel vek odchodu do dôchodku postupne zvýšiť až na 72 rokov.

Zoznam použitej literatúry a zdroje údajov:

Caselli, G., Vallin, J., Wunsch, G. 2006. Demography: Analysis and Synthesis. London: Elsevier.

Kučera, M. 1994. Populace České republiky 1918 – 1991. ACTA DEMOGRAPHICA XII., Česká demografická společnost. Sociologický ústav AV ČR, Praha, 198 s.

Kučera, T. 1998. Regionální populační prognózy: teorie a praxe prognózování vývoje lidských zdrojů v území. Disertační práce. Praha: Katedra demografie a geodemografie, PŘF UK.

Meslé, F., Vallin, J. 2002. Mortality in Europe: the Divergence Between East and West, Population, 1, Vol. 57, p. 157 – 197.

Meslé, F. 2004. Mortality in Central and Eastern Europe: long-term trends and recent upturns. Demographic research Special Collection 2, Article 3, p 45 – 70.

Potančoková, M. 2008. Plodnosť žien na Slovensku v období rokov 1950 – 2007 v generačnom pohľade. Bratislava, INFOSTAT, 59 s.

Šprocha, B. 2013. Odkladanie a rekuperácia generačnej plodnosti žien na Slovensku. Forum Statisticum Slovaca, 1, s. 104-113.

Šprocha, B., Tišliar, P. 2008. Vývoj úmrtnosti na Slovensku v rokoch 1919 – 1937. STIMUL, Bratislava, 204 s.

Šprocha, B., Vaňo, B. 2012a. Analýza a prognóza reprodukčného správania populácie Slovenska. 1. časť: Plodnosť. Prognostické práce, Vol. 4, No 2, s. 95-120.

Šprocha, B., Vaňo, B. 2012b. Analýza a prognóza reprodukčného správania populácie Slovenska. 2. časť: Úmrtnosť. Prognostické práce, Vol. 4, No 2, s. 121-150.

Bleha, B., Šprocha, B., Vaňo, B. 2013. Prognóza populačného vývoja Slovenskej republiky do roku 2060. INFOSTAT, Bratislava.

Valkoneen, T. 2001. Trends in differential mortality in European countries. In: Valli, J., Meslé, F., Valkonen, T. Trends in mortality and differentil mortality. Council of europe Publishing. Population studies No. 36.

EUROSTAT 2013 (cit. 2012-09-15). Dostupné z WWW:

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database

Human Mortality Database. University of California, Berkeley, Max Planck Institute for Demographic Research, Rostock 2013 (cit 2012-09-15). Dostupné z WWW:

<http://www.mortality.org/>